

Ο ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ ΟΡΚΟΣ¹

Ἡ συναίσθησις τοῦ Νομοθέτου, ὅτι καὶ ἡ ἐντελεστέρα φιλοσοφία, καὶ ἡ μᾶλλον ἠθικὴ μόρφωσις, ἀδυνατοῦσιν, ἵνα εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἐμπνεύσωσι τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας, τὸ καθοδηγοῦν εἰς τὴν αὐστηράν τοῦ καθήκοντος ἐπιτέλειαν, ἐξώθησεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐπὶ κλήσιν τῆς συνδρομῆς τῆς θρησκείας, ἐντεῦθεν δὲ καθιέρωσε τὸν ὅρκον, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας ἐπιρροῆς τῶν βιαίων παθῶν καὶ τῶν ἰδιοτελῶν συμφερόντων. Καὶ ἀληθῶς, οὐδεὶς μελετῶν τὴν ποικιλίαν τῶν διαφορῶν τοῦ ἀνθρώπου χαρακτηρήρων, καὶ τὸ ἀνέφικτον τῆς γενικῆς πάντων ἠθικῆς μορφώσεως, δύναται ν' ἀρνηθῇ, ὅτι ἡ ὑπόμνησις τῆς θεότητος, ἡ εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου παράστασις τῆς ἁνωθεν, ἐπὶ πᾶσιν αὐτοῦ τῶν πράξεων, διηγεκοῦς ἐπιβλέψεως, ἡ εἰς πᾶν αὐτοῦ βῆμα συναίσθησις ὅτι ἱερά τις καὶ ἀόρατος δύναμις παρακολουθεῖ αὐτόν, ὅτι ὅλα ταῦτα συντελοῦσιν εἰς τὴν ἄσκησιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀπὸ πάσης ἀδίκου ἢ ἐθνοβλαβοῦς πράξεως αὐτόν ἀποτρέπουσιν. Τούτου ἕνεκα, πάντες οἱ νομοθέται² καὶ τῶν μᾶλλον ἔτι πεπολιτισμένων ἐθνῶν, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀνέγραψαν τὸν ὅρκον ὡς πρωτίστην ὑποχρέωσιν παντός ἀναδεχομένου οἰανδῆποτε δημοσίαν λειτουργίαν, ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου Ἀρχοντος μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ δημίου! Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὅρκου ἐντεῦθεν ἐξεταζομένη, φαίνεται προελθοῦσα ἐκ τῆς ὑπονοίας τοῦ Νομοθέτου, ὅτι δυνατόν νὰ περιβληθῶσι πολιτικὰ ἀξιώματα, ἢ ν' ἀναδεχθῶσι δημοσίαν ὑπηρεσίαν καὶ ἄνδρες μὴ ἠθικῶς μεμορφωμένοι, μὴ ἐκ φύσεως ἢ ἐξ ἀγωγῆς εὐσυνείδητοι, διὸ καὶ ἐπεζήτησε νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς τοιούτους διὰ τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ φόβου τῆς θείας εὐχῆς.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ὅρκου, ὅστις καὶ παρ' αὐτοῖς ἔτι τοῖς Ἀσσυρίοις, Αἰγυπτίοις, Μήδοις καὶ Πέρσαις ἐπεκράτει³.

¹ Ἀπόσπασμα ἐξ ἀνεκδότου συγγράμματος ἐπιγραφομένου: *Αἱ βουλαι τῆς Ἑλλάδος*.

² Βλ. *Repert. univ. et raison. de jurisprudence par le comte Merlin*, T. Douz. εἰς λ. *Serment*.

³ *Chamber's Encyclop.* εἰς λ. *oath* ἐκδ. τοῦ 1883.

Καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡμῶν προγόνοις, εἰς ὅλα τὰ πολιτικά Σωμα-
τεῖα εἰστέχθη ὁ ὅρκος, καὶ εἰς τὰ μεταξὺ διαφόρων ἔτι ἐλληνικῶν πό-
λεων συγκροτούμενα. Οὕτω τὰ μέλη τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου
ᾧ μνυον τὸν ἐπόμενον ὅρκον:

«Μηδεμίαν πόλιν τῶν Ἀμφικτυονίδων ἀνάστατον ποιήσῃν, μηδ' ὑδάτων
καματαίων εἰρξέιν, μήτ' ἐν πολέμῳ μήτ' ἐν εἰρήνῃ. Ἐὰν δέ τις ταῦτα
παραβῇ, στρατεύσῃν ἐπὶ τοῦτον, καὶ τὰς πόλεις ἀναστήσῃν. Καὶ ἐάν τις
συλᾷ τὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ συνειδῇ τι ἢ βουλεύσῃ τι κατὰ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ,
τιμωρήσῃν καὶ ποδὶ καὶ χειρὶ καὶ φωνῇ καὶ πάσῃ δυνάμει»¹. Καὶ ἐν
ταῖς ἀρχαίαις ἐκκλησίαις τοῦ Δήμου πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν συνεδριάσεων
αὐτῶν, προηγεῖτο ὑπὸ τοῦ κήρυκος προσευχὴ εἰς τὸν ὑπατὸν Δία, οὗ
ἄγαλμα ἴστατο ἐν τῇ Πνυκί παρὰ τὸ βῆμα, ὑπὸ δὲ τῶν ὑπηρετῶν περιε-
φέρετο εἰς τοὺς ἐκκλησιάζοντας καθάρσιον ὕδωρ. «Ἐπειδὴν τὸ καθάρ-
σιον περιενεχθῇ, καὶ ὁ κήρυξ τὰς πατρίους εὐχὰς εὐξῆται, προχείροτο-
νεῖν τοὺς προέδρους περὶ ἱερῶν τῶν πατρίων, καὶ κηρύκων καὶ πρέσβεων
καὶ δόσιων»². Ἐν τῇ προσευχῇ ταύτῃ, ἣτις ἐνόρκως ἐγένετο, κατηρῶντο
καὶ τῶν ἐπὶ δώροις πολιτευομένων. «Δημοσίᾳ ἄρας ποιούμενοι κατὰ
τῶν πονηρῶν, εἴ τις δῶρα λαμβάνειν, μετὰ ταῦτα λέγει καὶ γινώσκει
περὶ τῶν πραγμάτων». Καὶ ἐν ταῖς μεταγενεστέραις τῶν Ἀθηναίων
Βουλαῖς, εἰσερχόμενοι οἱ Βουλευταί, κατὰ τὴν ἐναρξιν ἐκάστης βουλευ-
τικῆς περιόδου, προστύχοντο εἰς τοὺς Βουλαίους θεοὺς, ἦτοι τὸν Δία καὶ
τὴν Ἀθηνᾶν, ὧν ἱερὸν ὑπῆρχεν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ. Ἔθυσε δὲ καὶ εἰση-
τήρια ἢ βουλὴ, κατὰ Δημοσθένην, ταῦτα δ' ἀπετέλουν τὴν ἐτησίαν ἐναρ-
κτήριον θυσίαν ἐκάστης νέας βουλευτικῆς περιόδου.³ Καὶ ἐπὶ τῆς ἐπο-
χῆς τοῦ Σόλωνος, οἱ ἀπαρτίζοντες τὴν Βουλὴν τῶν πεντακοσίων ᾧ μνυον
τὸν ἐπόμενον ὅρκον: «Τὰ βέλτιστα βουλεύσω τῷ Δήμῳ τῶν Ἀθηναίων
(κατὰ τοὺς Νόμους βουλεύσω). Οὐδὲ δῆσω Ἀθηναίων οὐδένα, ὅς ἂν ἐγ-
γυητὰς τρεῖς καθιστῇ τὸ αὐτὸ τέλος τελευτῶντας· πλὴν ἐάν τις ἐπὶ προ-
δοσίᾳ τῆς πόλεως ἢ ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συνῶν ἄλῳ, ἢ τέλος τι
πριάμενος, ἢ ἐγγυησάμενος, ἢ ἐκλέγων, μὴ καταβάλλῃ»⁴. Ἐκτος τῶν
βουλευτῶν, καὶ οἱ κατ' ἔτος ἐκ τοῦ Δήμου ἐκλεγόμενοι ἑξακισχίλιοι πο-
λῖται, οἵτινες νομοθετῶν καὶ δικαστῶν ἅμα καθήκοντα ἐξετέλουν, ὑπε-
βάλλοντο εἰς ὅρκον, πρὶν ἢ περιουθῶσι τὴν νενομισμένην αὐτῶν ἐξουσίαν,
διὸ καὶ ἀόμωμοκότες» ἐκαλοῦντο.

¹ Pastoret. Stor. del. legisl. VI p. 67. Ραγκαβῆ Φιλολ. τ. ΙΕ', σ. 46.

² Δίσχινου κ. Τιμάρχου 11.

³ Ραγκαβῆ, αὐτόθι σ. 266.

⁴ Δημοσθένους κ. Τιμοκρ. 745.

Καὶ ἐν Σπάρτῃ οἱ τε Γερουσιασταὶ καὶ οἱ Ἐφοροὶ ὑπέβαλλοντο εἰς ὄρκον, πρὶν ἢ τὰ καθήκοντα αὐτῶν ἀναδεχθῶσιν. Ἀξίον δ' ἰδιαιτέρως μνείας κρίνομεν, ὅτι οἱ Βασιλεῖς κατ' ἔτος ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐπαναλαμβάνωσι τὸν ἀρχικὸν ὄρκον, δι' οὗ ὑπέσχοντο ὅτι κατὰ τοὺς κειμένους νόμους βασιλεύουσι κατὰ τὴν ἐπανάληψιν δὲ ταύτην τοῦ ὄρκου τῶν Ἀνάκτων, ἀντῶμνον καὶ οἱ Ἐφοροὶ, ὅτι α ἑμπεδορκούντων τῶν Βασιλέων, ἀστυφέλικτον τὴν βασιλείαν παρέξει ἡ πόλις·¹ ἢτοι ἀκλόνητον καὶ ἀδιάσειστον ἀπὸ πάσης τῶν πολιτῶν κατ' αὐτῆς ἐξεγέρσεως.

Καὶ οἱ Βουλευταὶ τῶν τεσσάρων Βουλῶν, τῆς ἀρχαιοτάτης Βοιωτικῆς συμπολιτείας, ὑπεχρεοῦντο, πρὶν ἢ ἀπὸ κοινοῦ συνέρχωνται καὶ ἀποφασίζωσιν, ἵνα οἱ ὄρκου συνδέωνται, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεουκυδίδου. Ὁ Πλούταρχος τέλος ἀναφέρει, ὅτι καὶ πρὶν ἢ ἀνέλθῃ τὸ βουλευτικὸν βῆμα ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς, ἠόχετο τοῖς θεοῖς ἵνα, « μηδὲ ρῆμα μηδὲν ἐκπεσεῖν, ἄκοντος αὐτοῦ πρὸς τὴν προκειμένην χρῆσιν ἀνάρμοστον »².

Καὶ οἱ κανονισμοὶ τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγγενεσίας συνελθουσῶν Συνελεύσεων, τοῦ Ἀστρους, τοῦ Ἀργους, τῆς Τροιζήνος καὶ τῆς Ἐπιδαύρου, καὶ τὰ Συντάγματα τοῦ 1844 καὶ 1864 τὸ ὄρκον ἀνέγραψαν ὡς ἀπαραίτητον τοῖς ἀναδεχομένοις τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα. Ὁ δὲ πρῶτος τοῦ ἡμετέρου ἔθνους Κυβερνήτης, ὁ πολὺς Καποδίστριας, καὶ παρὰ τῶν ψηφοφέρων ἀπήτησεν ἵνα ὀμνύωσιν ὄρκον, πρὸ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἐντὸς ἐκκλησίας καὶ ἐνώπιον ἱερέως, ὅτι εὐσυνειδήτως διαθέσουσι τὴν ἑαυτῶν ψῆφον.³ Ὁ κατὰ τὸ ἤδη ἰσχύον Σύνταγμα ὄρκος τῶν βουλευτῶν ἔχει οὕτως : « Ὀμνύω εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος, νὰ φυλάξω πίστιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ εἰς τὸν Συνταγματικὸν βασιλέα, ὑπακοὴν εἰς τὸ Σύνταγμα καὶ εἰς τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους, καὶ νὰ ἐκπληρώσω εὐσυνειδήτως τὰ καθήκοντά μου. » Ἀλλόθρησκοι βουλευταί, ἀντὶ τῆς ἐπικλήσεως, « ὀμνύω εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος », ὀρκίζονται κατὰ τὸν τύπον τῆς ἰδίᾳς αὐτῶν θρησκείας.⁴ Ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης, ἣν καθιέρωσεν ὁ ἡμέτερος Νομοθέτης, ἐγείρονται τὰ ἐπόμενα ζητήματα.

Α'. Συνάδει πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἣν ἐν Ἑλλάδι πρεσβεύομεν, ἡ διάταξις αὕτη τοῦ ἡμετέρου Νομοθέτου ;

Β'. Συνάδει πρὸς τε τὸ Σύνταγμα καὶ τὸν ἐν ἰσχύι Κανονισμόν τῆς

¹ Θεουκιδίδ. Ε. 98.

² Πλούταρχου, Περικλῆς Μ. Α'. σ. 289.

³ Ἀρθρ. 57 τοῦ Συντάγμ. τοῦ 1844 καὶ 64 τοῦ Συντάγμ. τοῦ 1864.

⁴ Ἀρθρ. 64 τοῦ Συντάγματος.

Βουλῆς ὁ τρόπος, καθ' ὃν εἴθισται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ ἵνα δίδωσι τὸν ὅρκον οἱ βουλευταί ;

Γ'. Πρὸ τῶν ἐξελέγξεων τῶν ἐκλογῶν, ἢ μετὰ τὸ πέρας αὐτῶν δεόν νά ὁμνύωσι τὸν ὅρκον ;

Δ'. Δικαιοῦται ὁ βουλευτὴς ν' ἀρνῆται ἵνα δώσῃ τὸν νανομισμένον ὅρκον, ἢ νά προτείνῃ ἐπιφυλάξεις κατὰ τὴν ἐρκωμοσίαν ;

Ε'. Ἐξυπηρετεῖ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ὁ ὅρκος τῶν βουλευτῶν ;

Σ'. Εἶνε διατηρητέος ἢ καταργητέος ὁ ὅρκος οὗτος ;

Τὴν λύσιν τοῦ πρώτου ζητήματος παρέχει ἡμῖν ἡ μελέτη τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν, ἃς διέσωσαν οἱ Εὐαγγελισταί, ἔτι δὲ ἡ τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρακτικῶν τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἐκ τῶν Εὐαγγελιστῶν, ὁ Ματθαῖος ἀναγράφει τὴν ἐν προκειμένῳ γνώμην τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς ἡμετέρας πίστεως, καὶ πᾶσαν τὴν ἐπὶ τοῦ ὅρκου πρὸς τὸν λαὸν ἀνάπτυξιν τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ, ἐν ᾗ ἀναφέρει περὶ ὅρκου τὰ ἐπόμενα :

« Εἶπεν ὁ Κύριος, ἠκούσατε, ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις· Οὐκ ἐπι-
ορκήσεις, ἀποδώσεις δὲ τῷ Κυρίῳ τοὺς ὅρκους σου. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὁμῶσαι ἄλλως μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· μήτε ἐν τῇ γῇ, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστι τῶν ποδῶν αὐτοῦ· μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως· μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὁμώσης, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα, λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι. Ἐστω δ' ὁ λόγος ὑμῶν Ναί, ναί, Οὐ, οὐ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν.»¹

Ἐκτὸς τῶν ἀνεπιδέκτων διφορουμένης ἐννοίας αὐτῶν ἐκφράσεων, καὶ πάντες οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς, καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου² μέχρι τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου³, καὶ αὐταὶ αἱ Σύνοδοι, θεωροῦσι τὸν ὅρκον ὡς ἀντιστρατευόμενον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ συνιστῶσι τὴν ἀποφυγὴν αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον ὁ μέγας Βασίλειος λέγει· « Ὁρκος μὲν ἅπας ἐξοριζέσθω τοῦ καταλόγου τῶν ἀσκουμένων· ἡ δὲ κατάνευσις τῆς κεφαλῆς καὶ ἡ διὰ τῆς φωνῆς κατάθεσις ἀντὶ ὅρκου κρινέσθω καὶ τῷ λέγοντι καὶ τῷ ἀκούοντι. Εἰ δὲ τις ἀπιστήσῃ τῇ ψιλῇ διαβεβαιώσει, κατηγορίαν τοῦ ἰδίου συνειδότος παρέχεται».

Τὸ ἀντιχριστιανικὸν τοῦ ὅρκου γλαφυρώτατα καταδεικνύει καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος διὰ τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου διαλόγου μεταξὺ αὐτοῦ καὶ

¹ Εὐαγγελ. κ. Ματθ. V. 33.

² Τόμ. Α', σ. 155.

³ Αὐγουστ. ὁμιλ. εἰς Ἰακ. Φιλολ. Συνέκδ. ἀριθ. 3. Non jurare omnino.

τινος πολυόρκου, χαρακτηρίζων ἕνα αὐτὸν ὡς καρπὸν τῆς μελαίνης ριζῆς τοῦ Χόλου. Καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐπιλέγει: « Περὶ παντός ὁ ὅρκος ἀπέστω ».

Καὶ αὐταί, ὡς ἀνωτέρω ἐξέθημεν, αἱ οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, ἰδίᾳ δὲ ἡ ἕκτη, ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτῆς κανόνι, ρητῶς τὸν ὅρκον ἀνακηρύττει ὡς ἀπαγορευόμενον ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου¹. Καὶ ἡ ἐβδόμη οἰκουμενικὴ Σύνοδος ὡς ἀντίχριστιανικὸν ὡσαύτως τὸν ὅρκον καταδικάζει, ἡ δὲ ἕκτη οἰκουμενικὴ καὶ αὕτη Σύνοδος καὶ δι' ἀφορισμοῦ τιμωρεῖ τοὺς ὀμνύοντας ὅρκους. Ὁ πειστικώτερον παντός ἄλλου ἱεροῦ συγγραφέως τὸ ἀντιχριστιανικὸν τοῦ ὅρκου καταδεικνύων εἶνε ὁ Χρυσόστομος. Ἐρωτώμενος ὑπὸ τινος τί ὀφείλει νὰ πράξῃ ὅταν ἡ ἀνάγκη ἀπαιτῇ τὸν ὅρκον, ὁ Χρυσόστομος ἀπαντᾷ ὅτι ὅπου ὑπάρχει παράβασις νόμου, οὐδεμία ἀνάγκη χωρεῖ. Ἀλλ' ὁ ἐρωτῶν ἐξακολουθεῖ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Χρυσόστομον ὅτι εἶνε ἀδύνατον ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν ἀναγκασθῇ νὰ ὀμώσῃ ποτέ· ὁ Χρυσόστομος ὁμῶς καὶ αὖθις ἀπαντᾷ: Ὁ Θεὸς διέταξεν, ἵνα μηδέποτε ὀρκιζώμεθα, καὶ σὺ ἐρωτᾷς ἂν εἶνε δυνατόν νὰ τηρήσῃς ἢ νὰ παραβιάσῃς τὴν προσταγὴν αὐτοῦ; Δείξόν μοι εἰς ποῖον μέρος τοῦ Εὐαγγελίου ἀναφέρεται ὅτι ἐπιτρέπεται ὁ ὅρκος, καὶ ἐγὼ πείθομαι· ἀλλὰ τὸναντίον, τοσοῦτον ἀπολύτως ὁ Χριστὸς ἐμποδίζει τὸν ὅρκον, ὥστε ἐξομολοῖ τὸν ὀμνύοντα πρὸς τὸν διάβολον. «Τὸ περισσὸν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστι». Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Χρυσόστομος παραδέχεται ὅτι οἱ νόμοι τῶν βασιλέων ἐπιτρέπουν τὸν ὅρκον, ἀλλὰ συγχρόνως ἀποφαίνεται ὅτι οἱ βασιλεῖς δὲν καθιεροῦσι πάντοτε νόμους πρὸς τὸ γενικὸν συμφέρον, ἀλλ' ὡς τε καὶ κατ' ἄλλους νόμους τῶν αὐτῶν βασιλέων ἔκυροι θεωροῦνται πάντες οἱ εἰς τοὺς ἱεροὺς κανόνας, τὰς θείας Γραφάς, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἐναντιούμενοι νόμοι².

Οὐ μόνον δὲ οἱ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ τῆς Δυτικῆς συγγραφεῖς παραδέχονται ὅτι ἡ ἐρώσις αἰουδήποτε ὅρκου ἀντίκειται εἰς τὸν χριστιανισμόν³. Ἐκτὸς ὅλων αὐτῶν τῶν ἀποτελούντων τὰς γρανιτικὰς στήλας τοῦ ἡμετέρου θρησκευματος, καὶ τινες ἐτι τῶν αὐτοκρατόρων ἀπέφυγον τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ὅρκου ὡς ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν χριστιανισμόν, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν νεαρῶν Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου. Μετὰ τὰς προφανεῖς

¹ Πηδάλιον τῆς νοητ. νηὸς τῆς Ἀγ. καθ. Ἀποστολ. τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν σ. 597.

² Λογ. ΙΕ' εἰς τοὺς ἀνδριάντ. τ. Γ', σ. 566.

³ S. Cyprian, de mortalit, c. 4.

ταύτας ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀντιχριστιανικῆς ιδιότητος παντὸς ὅρκου, ἐκπλησσεταί τις ἀναλογιζόμενος ὅτι ἡ Νομοθεσία ὅλων τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν συστηματικῶς καθιέρωσε τὸν ὅρκον. Τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου ὑποδεικνύει ἡμῖν αὐτὸς ὁ Χρυσόστομος διὰ τῆς περὶ τῶν βασιλέων φράσεως, ἣν ἀνωτέρω παρεθέσαμεν. Οἱ βασιλεῖς, οἱ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς εὐρεῖαν ἐν ἑαυτοῖς ἐξουσίαν συγκεντρῶσαντες, ἐθέσπιζον καὶ νόμους οὐχὶ πρὸς τὸ γενικὸν συμφέρον πολλάκις συνάδοντας. Καθ' ἡμᾶς, οὐ μόνον οἱ βασιλεῖς, ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ τὴν κυβέρνησιν τῶν ἐθνῶν ἀναδεχθέντες, ἐκ τῆς γενικῆς τῶν λαῶν ιστορίας, εἰμὴ καὶ ἐξ ἰδίᾳς πείρας ὀδηγούμενοι, ἐμόρφωσαν τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ λαοὶ δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν ἀφηρημένην τῆς θρησκείας ἰδέαν, ἀλλ' ἔχουσιν ἀνάγκην, ὅπως ἐμμείνωσιν ἐν αὐτῇ πιστοί, καὶ ὕλικῆς αὐτῆς ἀντιλήψεως· ἐντεῦθεν αἱ εἰκόνες, αἱ τελεταὶ καὶ πάντα τὰ μέχρι σήμερον διασωζόμενα μέσα τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας. Τὸ συμφέρον ἀφ' ἑτέρου, εἰς ὃ ἀπέβλεψαν οἱ ἐκάστοτε ἡγεμόνες καὶ κυβερνήται τῶν λαῶν, ἵνα διατηρῶσιν αὐτοὺς ὑποτεταγμένους ἐφ' ὅσον ἠδύναντο ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῶν, ἐνέπνευσεν αὐτοῖς τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ καθιερώσωσι τὸν ὅρκον ὡς μέσον θρησκευτικόν, οὗτινος τὰ πλήθη καὶ ὕλικῶς ἀντιλαμβάνονται, ὅπως ἐπιτύχωσι τοῦ σκοπομένου. Εἰς τοιαύτην θολερὰν πηγὴν δέον ν' ἀναχθῇ ἡ ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν καθιέρωσις τοῦ πολιτικοῦ ὅρκου.

Τοῦτο ὅμως, ὅσω εὐλογον καὶ ἂν θεωρηθῇ, δὲν δύναται νὰ περιβάλλῃ τὸν ὅρκον διὰ τῆς χριστιανικῆς ιδιότητος, ἥς ἐντελῶς στερεῖται. Καταδείξαντες ἤδη τὸ ἀντιχριστιανικόν τοῦ ὅρκου τῶν βουλευτῶν, εὐκαιρον κρίνομεν ἵνα ὑπομνήσωμεν ὅτι καίτοι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐπετρέπετο ὁ ὅρκος, πολλοὶ ἔξοχοι συγγραφεῖς, ἀπεδοκίμαζον αὐτόν, ὡς ἐξευτελίζοντα τὸν ἀνδρικὸν χαρακτῆρα,¹ εἰς δ' αὐτῶν, ὁ Ἀντιφάνης, προσήγγισε καὶ αὐτῷ τῷ Ἰησοῦ, ὡς διδάξας, ὅτι «ὁ δίδους τὸν ὅρκον, τῷ ποτηρῷ μαίρεται»².

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὴν μελέτην τοῦ δευτέρου ζητήματος. Συνάδει πρὸς τὸ Σύνταγμα καὶ πρὸς τὸν Κανονισμόν τῆς Βουλῆς ὁ τρόπος, δι' οὗ οἱ Ἕλληνες βουλευταί, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῶν ἐλληνικῶν Βουλῶν, ὀρκίζονται;

¹ Ὁ Αἰσχύλος λέγει «ὅρκον φεῦγε καὶν δικαίως ὀμνύης. Οὐκ ἀνδρὸς ὅρκοι πίστις, ἀλλ' ἀνήρ».

² Ὁ δὲ Βασίλειος ἀναφέρει, ὅτι ὁ μαθητὴς τοῦ Πυθαγόρου Κλεινίας, καίπερ ἐθνικός, ἀπέφυγε νὰ δώσῃ ὅρκον, ὃν ἂν ἔδιδεν, ἥθελεν ὠφεληθῇ τρία τάλαντα. Πηδάλ. σ 303.

Τὰ περὶ τούτου προβλέπουσι τὰ ἐξηκοστὸν τέταρτον καὶ ἐξηκοστὸν πέμπτον ἄρθρα τοῦ Συντάγματος, καὶ τὸ δέκατον ἑνατον τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Βουλῆς. Κατὰ τὸ ἐξηκοστὸν τέταρτον ἄρθρον: αἱ βουλευταὶ ὀμνύουσι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἐν τῇ βουλευτηρίῳ καὶ εἰς δημοσίαν συνεδρίαν τὸν ἐξῆς ὅρκον». Κατὰ τὸ ἐπόμενον τοῦ προταχθέντος ἄρθρον: «ἡ Βουλὴ προσδιορίζει διὰ κανονισμοῦ πῶς θέλει ἐκπληροῦν τὰ καθήκοντά της». Κατὰ τὸ ἄρθρον τέλος δέκατον ἑνατον τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Βουλῆς: ἀρξαμένης τῆς συνεδριάσεως, μόνοι οἱ βουλευταὶ καὶ ὑπουργοὶ διαμένουσιν ἐν αἰθούσῃ, οἱ ὑπάλληλοι τῆς Βουλῆς καὶ οἱ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ τεταγμένοι κλητῆρες δύνανται νὰ διαμένωσιν ἐν τῇ αἰθούσῃ ἢ νὰ εἰσέρχωνται εἰς αὐτήν, ἐφ' ὅσον ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπηρεσίας τὸ ἀπαιτεῖ». Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν παρατεθεισῶν διατάξεων προφανῶς προκύπτει ὅτι οὔτε ἐνώπιον ἱεροῦ λειτουργοῦ, οὔτε ἐπὶ ἱερᾶς εἰκόνης ἢ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὑποχρεοῦται ὁ ἑλλην βουλευτὴς ἵνα ὀμνύῃ τὸν ὅρκον. Ἐν τούτοις ἐπεκράτησεν ἵνα πᾶς βουλευτὴς ἐνώπιον ἱερέως καὶ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὀρκίζεται, τὰς διατυπώσεις δὲ ταύτας τὸ μὲν Σύνταγμα οὐδόλως ἀναγράφει, τὴν δὲ τοῦ ἱερέως παρουσίαν ἐμμέσως ἀποκρούει τὸ μνησθὲν ἄρθρον τοῦ κανονισμοῦ τῆς Βουλῆς, ἀφοῦ μόνον εἰς τοὺς ὑπουργούς, τοὺς βουλευτάς, τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Βουλῆς καὶ τοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ τεταγμένους κλητῆρας ἐπιτρέπει ἵνα κατὰ τὰς δημοσίας συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς ἐν τῇ αἰθούσῃ αὐτῆς παρίστανται. Καὶ ὁ τρόπος λοιπόν, καθ' ὃν εἴθισται νὰ ὀμνύωσι τὸν ὅρκον οἱ ἡμέτεροι βουλευταί, εἶνε παράνομος. Ὅθεν δεόν ἡ Βουλὴ νὰ τροποποιήσῃ ὡς πρὸς τοῦτο τὸν Κανονισμόν αὐτῆς πρὸς ἀποφυγὴν ζητημάτων καὶ ματαίων τοῦ πολυτίμου αὐτῆς χρόνου ἀνάλωσιν. Ἰσως θεωρηθῇ ἀνάξιον λόγου τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀλλ' οἱ μελετήσαντες τὰ πρακτικὰ ὅλων τῶν ἡμετέρων βουλῶν, καὶ ἰδὼν τὰ τῆς πρώτης συνόδου τῆς τρίτης βουλευτικῆς περιόδου, πεισθήσονται ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο ἐνέχει σπουδαίαν πρακτικὴν σημασίαν, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας εἰς οὐχὶ εὐπρεπεῖς συζητήσεις τὴν Βουλὴν ἐξέθετο. Ἄν ποτε εὐρεθῶσι βουλευταὶ ἀρνηθησόμενοι ἵνα δώσωσιν οὕτω παρανόμως τὸν ὅρκον, ἡ δὲ πλειονοψηφία τῆς βουλῆς ἀποφανθῇ, ὡς κατὰ τὴν πρώτην σύνοδον τῆς τρίτης βουλευτικῆς περιόδου ἀπεφάνητο, δύναται ν' ἀποκλείσῃ τῆς βουλῆς πάντας τοὺς ἀποστέργοντας νὰ ὀμώσωσι κατὰ τὰς παρανόμους διατυπώσεις, τὸν ὅρκον καὶ στερήσῃ ἐφ' ὅσον εὐαρεστηθῇ αὕτη, ἱσαριθμούς ἐπαρχίας τῶν νομίμων αὐτῶν ἀντιπροσώπων.

Ἐκ τοῦ ἐνὸς δὲ τούτου ἀτόπου καὶ ἄλλα πλείονα δύνανται νὰ ἐπέλ-

θίσιν. Οὕτω προεδρός τις τῆς Βουλῆς, ὑποκύπτων εἰς τὴν ἀξίωσιν αὐθαιρέτου τινὸς Κυβερνήσεως, δὲν προσκαλεῖ ἱερέα ἵνα ὀρκίσῃ ἀντιπολιτευομένους βουλευτάς, ὅπως, ἔστω καὶ πρὸςκαίρως, προσπορίσῃ κοινὸν βουλευτικὴν δύναμιν τῇ φιλίῳ διακειμένη αὐτῷ Κυβερνήσει. Ἴσως ἀδύνατόν τινες θεωρήσουσιν ὅτι τοιοῦτος Βουλῆς πρόεδρος ἀναδειχθήσεται· ἡμεῖς ὁμῶς, φρονοῦντες ὅτι ἡ δυσπιστία ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῆς φρονήσεως, ἀναλογιζόμενοι δὲ ὅτι ἕτερος πρόεδρος τῆς Βουλῆς ἐθεώρησεν ὡς βουλευτὴν ἄνθρωπον μὴ ὀρκισθέντα παντελῶς, καὶ τὸν ἐθεώρησε τοιοῦτον ὅπως τὸν καταρτισμὸν τῆς ἀπαρτίας διευκολύνῃ, οὐδόλως διστάζομεν ἵνα ὡς ἐνδεχομένην θεωρήσωμεν καὶ τὴν προεκτεθεῖσαν περίπτωσιν. Διὸ προορατικότητος ἔργον καὶ στοιχειῶδες καθήκον ἡ Βουλὴ ἐπιτελέσει, ἂν μεταρρυθμίσῃ ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν τοῦ ὅρκου τὸν κανονισμὸν αὐτῆς, συμφώνως πρὸς τὸ ἐπικρατήσαν ἐν αὐτῇ ἔθιμον.

Ὡς πρὸς τὸ τρίτον ζήτημα, ἂν πρὸ τῶν ἐξελέγξεων, ἢ μετ' αὐτάς, δεόν νὰ δίδωσι τὸν ὅρκον οἱ βουλευταί, φρονοῦμεν ὅτι οὔτε τὸ Σύνταγμα, οὔτε ὁ Κανονισμὸς τῆς Βουλῆς σαφῶς ὀρίζουσι τὸ τοιοῦτον. Μόνη διάταξις τοῦ Συντάγματος σχετικὴ πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα εἶνε ἡ τοῦ ἄρθρου ἐξηκαστοῦ τετάρτου, ὡς ὀρίζοντος ὅτι οἱ βουλευταί ὀμνύουσι πρὸ τῆς ἐναρξέως τῶν καθηκόντων αὐτῶν τὸν ἐν τῷ αὐτῷ ἄρθρῳ διατυπούμενον ὅρκον. Ἀλλ' ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης ἐγείρεται ἕτερον ζήτημα: Ἀπὸ τίνος χρονικοῦ διαστήματος μετὰ τὴν ἐναρξιν τῆς Βουλῆς, οἱ βουλευταί ἐπιλαμβάνονται τῆς ἐκτελέσεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν, ἀπὸ τῆς ἐξελέγξεως τῶν ἐκλογῶν, ἢ μετὰ τὴν λήξιν αὐτῶν; ὁ δοκιμώτερος τῶν ἐπιζώντων τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου ὁμοεθνῶν συγγραφέων ἀποφαίνεται ὅτι τὰ καθήκοντα τῶν βουλευτῶν ἄρχονται μετὰ τὰς ἐξελέγξεις, ὅτι μετ' αὐτάς μόνον καθίσταται ἀληθὴς βουλευτὴς ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὴν Βουλὴν, μέχρι δὲ τῆς ἐξελέγξεως διατελεῖ ὑπὸ δοκιμασίαν, δυνάμενος καὶ νὰ ἐξωσθῇ τοῦ βουλευτηρίου· συνεπῶς ἀνάρμοστον θεωρεῖ νὰ ὀρκίζεται ὁ βουλευτὴς πρὸ τῶν ἐξελέγξεων, κατειρωνευόμενος τοῦ Θεοῦ, χλευάζων τὸν πρὸς τὸν ὅρκον προσήκοντα σεβασμὸν, ὅτι θέλει ἐκπληρώσει καθήκοντα, ἅτινα δὲν ἀναλαμβάνει εἰσέτι.¹ Ὁρθῶς ὁ μνησθεὶς συγγραφεὺς ἀποφαίνεται ὅτι ἀληθὴς βουλευτὴς πᾶς βουλευτὴς ἀναδεικνύεται μετὰ τὴν ἐξελέγξιν τῆς ἰδίᾳς αὐτοῦ ἐκλογῆς, πλανᾶται ὁμῶς φρονῶν ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ δὲν ἀναλαμβάνει τὴν ἐκπλήρωσιν καθηκόντων. Ἴνα ἡ γνώμη αὕτη στηριχθῇ εἰς τὴν λογικὴν, δεόν ν' ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ προεξελέγξις καὶ ἡ ἐξελέγξις τῶν ἐκλογῶν δὲν ἀνάγονται εἰς τὸν κύκλον τῶν καθηκόντων

¹ Ἐγχείρ. Συντάγμ. Δικ. Θ. Ν. Φλογαίτου. § 143, σ. 242.

τῶν βουλευτῶν, ἢ ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη τῶν βουλευτῶν στερεῖται ἀξίας καὶ σπουδαιότητος. Ἀλλὰ τίς μελετήσας τὴν σπουδαιότητα, ἣν περιβάλλονται αἱ ἐξελέγξεις τῶν ἐκλογῶν, τίς ἀναλογιζόμενος ὅτι ἀπ' αὐτῶν ἐξαρτᾶται ὁ γνήσιος καταρτισμὸς τῶν Βουλῶν, τοιαύτην γνώμην ἀποδεχθήσεται; Πάντες οἱ πολιτειολόγοι ἀποφαίνονται ὅτι αἱ ἐξελέγξεις τῶν ἐκλογῶν ἐνέχουσι μεγίστην σπουδαιότητα. Αἱ ἐξελέγξεις εἶνε ἡ λυδία λίθος τῶν ἔργων ἐνὸς ἐθνικοῦ συνεδρίου. «Ἀπὸ τὴν ἐξέλεγκιν κρίνεται μία βουλή. Αἱ ἐξελέγξεις εἶνε, ὡς προσφυῶς ἀπεικόνισεν εἰς τῶν εὐφραδεστέρων βουλευτῶν, ὡς αἱ γεωργικαί, βιομηχανικαὶ καὶ καλλιτεχνικαὶ ἐκθέσεις· ἀπὸ τὰ ἐκτιθέμενα δείγματα κρίνεται ὁ βαθμὸς τῆς προόδου ἐκάστου Ἐθνους». Τέλος αὕτη ἡ Βουλὴ ὁμοφώνως ἀπεδέξατο κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἐπὶ τῆς νέας βασιλείας συγκρότησιν, ὅτι τὸ ζήτημα τῶν ἐξελέγξεων τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν εἶνε ζήτημα «ἐθνικῆς τιμῆς, καὶ ὑπὲρ πάν ἄλλο σοβαρὸν καὶ σπουδαῖον». Πῶς λοιπὸν δυνάμεθα ἐλλόγως νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὁ τόσῳ σπουδαῖα καθήκοντα ἀναδεχόμενος οὐδὲν ἐκπληροῖ καθήκον; Καὶ ἂν ἀξιῶμεν παρὰ τοῦ βουλευτοῦ ἵνα δίδῃ ὅρκον, προκειμένου νὰ ἐπιψηφίσῃ καὶ τὸν ἐπουσιωδέστερον νόμον, πόσῳ μᾶλλον θέον τὴν αὐτὴν ἀξίωσιν νὰ διατηρήσωμεν, προκειμένου περὶ τοῦ γνησίου καταρτισμοῦ, τοῦ μόνου ἐκ τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας προερχομένου σωματείου, καὶ τῆς περιφρουρήσεως τοῦ ἐλευθέρου τοῦ λαοῦ φρονήματος, τοῦ ἐν πάσῃ ἐκλογῇ ἐκδηλουμένου;

Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ βουλευταὶ δίδουσι τὸν ὅρκον ἅμα τῇ εἰσόδῳ αὐτῶν εἰς τὴν Βουλὴν, πρῶτος δὲ πάντων ὁμνύει, ὁ πρόεδρος¹ (Speaker). Ἀλλὰ τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ ἰσχύον σύστημα δὲν δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προκειμένου ζητήματος, διότι ἡ ἐξέλεγκις τῶν ἐκλογῶν ἐνεργεῖται αὐτόθι ὑπὸ εἰδικοῦ δικαστηρίου, καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῶν βουλευτῶν· συνεπῶς ὅταν τὸ πρῶτον αἱ βουλευταὶ εἰσέρχωνται εἰς τὴν Βουλὴν, ἀνεγνωρίσθησαν ἤδη ὡς νομίμως ἐκλεχθέντες καὶ οὐδαμῶς ἐπιλαμβάνονται τῶν ἐξελέγξεων.

Ἐν Γαλλίᾳ πρὸ τοῦ 1875, ὅτε καθιερώθη ὁ βουλευτικὸς ὅρκος, κατὰ τὸ πρὸ τῆς Δημοκρατίας ἰσχύον σύστημα, τὸν ὅρκον ὁμνυὺν αἱ βουλευταὶ πρὸ τῶν ἐξελέγξεων τῶν ἐκλογῶν² (verification des pouvoirs).

Ἐν Ἰταλίᾳ, παρ' ἣ ἐπικρατεῖ τὸ καὶ παρ' ἡμῖν ἰσχύον σύστημα,

¹ "Id. ἀγορ. Α. Ρηγοπούλου Ἐφημ. τ. Συζ. τῆς Βουλ. τοῦ 1882, σ. 19.

² Ἐφημ. τ. Συζήτ. τῆς Β. Συν. Α' Περ. Α'. Τ. Α', σ. 28, 29, 55, 64.

³ Rules, Orders and Forms of proceeding of the House of Commons Art. 20, p. 6.

⁴ Journal des Débats, 17 Fevr. 1865.

τῆς ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐξελέγξεως τῶν ἐκλογῶν (della verifica-
zione delle elezioni) οἱ βουλευταὶ ὀρκίζονται πρὸ τῶν ἐξελέγξεων¹.

Ἐν Πρωσσίᾳ, Ὀλλανδίᾳ, τοῖς μεγάλοις δουκάτοις τῆς Γερμανίας,
Ἰσπανίᾳ, Πορτογαλίᾳ καὶ Βελγίῳ, οἱ βουλευταὶ πρὸ τῶν ἐξελέγξεων
ὀμνύουσιν, ὡς ἀπὸ τῶν ἐξελέγξεων ἀρχόμενοι τῆς ἐπιτελέσεως τῶν
καθηκόντων αὐτῶν.²

Καὶ ἡ κοινοβουλευτικὴ ἄρα νομολογία τῶν ἀνωτέρω ἐθνῶν ὀρθότε-
ρον καταδείκνυσι τὸ καὶ παρ' ἡμῖν ἰσχύον σύστημα, ἵνα οἱ βουλευταὶ
ὀρκίζονται πρὸ τῶν ἐξελέγξεων. Κατ' αὐστηράν ὁμῶς λογικὴν, ὀρθότερον
πάντων σύστημα θεωροῦμεν ἵνα διπλοῦν ὄρκον δίδωσιν οἱ βουλευταί,
τὸν μὲν ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς Βουλῆς, περιοριζόμενον εἰς τὰ καθήκοντα
τῶν ἐξελέγξεων, τὸν δὲ μετὰ τὴν λήξιν αὐτῶν, ὅτε ἀναμφισβητήτως ἀνα-
δέχονται τὰ κυρίως βουλευτικὰ καθήκοντα. Πρὸς λύσιν τοῦ τετάρτου
τῶν ὑποβληθέντων ζητημάτων, ἂν ὁ βουλευτὴς δικαίῳται ν' ἀρνηθῇ νὰ
ὀμόσῃ τὸν νομοθετημένον ὄρκον, δεόν νὰ διακρίνωμεν τίνες οἱ λόγοι, δι'
οὓς ἀρνεῖται. Ἐκ τῆς μελέτης τῶν βουλευτικῶν πρακτικῶν τοῦ τε ἡμε-
τέρου ἔθνους καὶ ἄλλων κοινοβουλευτικῶς συντεταγμένων ἐθνῶν,
ἐμορφώσαμεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι οἱ λόγοι τῆς ἀρνήσεως βουλευτῶν ἵνα
ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ ὄρκου ἀνάγονται εἰς δύο κατηγο-
ρίας, εἰς θρησκευτικούς καὶ εἰς πολιτικούς.

Οἱ ἀρνηθέντες μέχρι τοῦδε νὰ δώσωσιν ὄρκον βουλευταὶ ἠρνήθησαν,
τινὲς μὲν διότι δὲν ἐπρέσβευον τὴν θρησκείαν πρὸς τὰ δόγματα τῆς
ὁποίας εἰςτυποῦτο ὁ ὄρκος, τινὲς δὲ διότι δὲν ἀπεδέχοντο τὸ εἶδος τοῦ
πολιτεύματος, εἰς ὃ διὰ τοῦ ὄρκου αὐτῶν ὑπέσχοντο ἀνεπιφύλακτον
πίστιν καὶ ὑποταγὴν. Ἡ διὰ θρησκευτικούς λόγους ἄρνησις τοῦ ὄρκου
ἤρξατο ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐξελέχθησαν βουλευταὶ καὶ ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς
θρησκείαν ἀνεκτὴν μὲν, ἀλλὰ μὴ καθιερωμένην ἐν τῷ Κράτει, ἡ δὲ νό-
μοθεσία, διατελοῦσα εἰσέτι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς μισαλλοδοξίας, οὐδὲ καὶ
προέβλεψε περὶ ἀναγραφῆς εἰδικῆς διατάξεως πρὸς διατύπωσιν τοῦ ὄρ-
κου συμφώνως τοῖς δόγμασι καὶ ἄλλων, ἐκτὸς τῆς ἐπισήμου, θρησκειῶν.
Ἴνα δὲ στηριχθῇ ἡ ἑλλειψίς αὕτη τοῦ Νομοθέτου, ἐδέησε νὰ στερηθῇ
ὁ λαὸς τοῦ δικαιώματος τῆς ἐλευθέρως ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων του,
καὶ ἐμμέσως παραβιασθῇ ὁ σπουδαιότερος τοῦ Κράτους νόμος. Ἐν αὐτῇ
τῇ Ἀγγλίᾳ, μέχρι πρὸ πεντηκονταετίας, οἱ τὸ καθολικὸν θρήσκευμα

¹ Manuale ad uso del Senat. del Regno e dei Deputati del. Cam. Cap.
I. Art. 3. p. 169.

² Les Constit. modernes, par F. R. Dareste T. I.-La Constit. Belge par
J. S. Thonissen p. 137.

πρεσβεύοντες βουλευταί, δὲν ἠδύναντο νὰ μετάσχωσι, καίπερ νομίμως ἐκλεγόμενοι, τῆς Βουλῆς, ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ δώσωσι τὸν ὅρκον κατὰ τὸν τύπον τῆς Διαμαρτυρήσεως, ἥτις ἀνεγνωρίσθη αὐτόθι ὡς ἐπίσημος τοῦ Κράτους θρησκεία. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ May, μόλις τὸ ἔτος 1829 ἐπετράπη ἵνα γίνωνται ἀποδεκτοὶ οἱ καθολικοὶ βουλευταί καὶ ὁμνύωσι τὸν βουλευτικὸν ὅρκον κατὰ τὸ ἴδιον αὐτῶν θρήσκευμα. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὁ Νομοθέτης κατεδείχθη ὑστερῶν τῆς προνοίας ἐκείνης, ἣν ὁ λαὸς βραδύτερον παρ' αὐτοῦ ἐξεβίασεν. Δὲν ἔφαντά· ζετοῦ ὅτι ὁ λαὸς ἠδύνατο νὰ περιβάλῃ διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ καὶ Ἰουδαίους, διὸ καὶ ἡ ἔλλειψις αὕτη τοῦ Νομοθέτου νέαν τοῦ ὑπερτάτου δικαιώματος τοῦ Λαοῦ παραβίασιν προεκάλεσεν, ἐξ ἧς ὁμως προήλθεν ἡ ὀριστικὴ λύσις τοῦ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ὀρκωμοσίας πάντων τῶν ἀλλοθρήσκων βουλευτῶν ζητήματος. Τὸ 1847 ἀπεκλείσθη τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων, καίπερ νομιμώτατα ἐκλεχθεὶς, ὁ Ἰσραηλίτης Lionel de Rothschild, μετὰ πέντε δ' ἐτῶν παρέλευσιν ἀπεκλείσθη ὡσαύτως ἕτερος τοῦ αὐτοῦ θρησκευματος βουλευτῆς, ὁ Alderman Solomos, βουλευτῆς ἐκ Greenwich, ὅστις δὲν ἠρνήθη κατ' ἀρχὴν νὰ δώσῃ τὸν ὅρκον, ἀλλ' ἠτήσατο μόνον ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς διατυπώσεως αὐτοῦ ἡ ἐπομένη περὶ τῆς ἀληθοῦς πίστεως τοῦ Χριστιανοῦ ἔκφρασις¹ (The true faith of a Christian). Αἱ ἐπανειλημμέναι αὗται ἐξώσεις τῶν Ἰουδαίων βουλευτῶν, ἐξεγείρασαι τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐπιμόνως ἐξηκολούθει ἐκλέγων καὶ Ἰουδαίους βουλευτάς, ἐξεβίασαν παρὰ τοῦ Νομοθέτου τὸ 1858 εἰδικὸν νόμον, ἐπιτρέποντα τὴν βουλευτικὴν ὀρκωμοσίαν κατὰ τὰ δόγματα τῆς ἰδίας ἐκάστου θρησκείας, τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτην ἀπεδέξαντο πάντα τὰ ἔθνη, τὰ διατηροῦντα τὸ σύστημα ἵνα οἱ βουλευταὶ δίδωσι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν ὅρκον². Ὡς ὁμως ἀνεφάνησαν ἀλλόθρησκοι βουλευταί, ἀρνηθέντες νὰ δώσωσι τὸν ὅρκον, ὡς μὴ συμφώνως πρὸς τὰ δόγματα τῆς θρησκείας αὐτῶν διατυπούμενον, οὕτω εὐρέθησαν καὶ βουλευταὶ τὸ αὐτὸ μὲν θρήσκευμα τῶν διαμαρτυρομένων πρεσβεύοντες, ἀλλ' εἰς αἱρέσεις αὐτοῦ ἀνήκοντες, οἵτινες κατ' ἀρχὴν ἠρνοῦντο ἵνα δίδωσιν ὅρκον, ὡς εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς θεότητος, καὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν θρησκείας ἀντικείμενον. Τοιοῦτοί εἰσιν οἱ Quakers Moravians, καὶ Separatists. Δι' αὐτοὺς ὁ Νομοθέτης καθιέρωσε τὴν

¹ Gladstone and his Contempor. fifty years of social and polit. progress, by Thomas Archer T. III p. 12.

² Ἐν Ἑλλάδι καθιερώθη ἡ ἀρχὴ αὕτη διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864. Τὰς σχετικὰς συζητήσεις ὅρα εἰς Ἐπίσ. Ἐφημ. Συνελ. Τ. ΣΤ', σ. 558. Πότε εἰσήχθη ἐν Γαλλίᾳ ὅρα Locré, Legisl. de France T. 21ος.

ἀπλὴν διαβεβαίωσιν (affirmation), ἐκτιμήσας τοὺς λόγους ἐξ ὧν ὠρμήθησαν, ἀρνούμενοι πάντα ὅρκον, οἵτινες εἶνε ἐξόχως ἠθικοὶ καὶ θρησκευτικοί. Οὕτως ἐν Ἀγγλίᾳ ἐλύθη καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ὅρκου τῶν αἵρετικῶν βουλευτῶν.

Ἀλλ' ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἐν τῇ ἀπολύτῳ αὐτοῦ κυριαρχίᾳ ἐξελέξατο βουλευτὰς ὅχι μόνον ἀλλοθρήσκους, Ἰουδαίους, αἵρετικούς, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς ἄθεους! (Atheists). Οἱ φρονούντες λίαν εὐλόγως ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ὑπερτάτου ὄντος ἀποτελεῖ τὸ πρῶτιστον συστατικὸν παντός ἐντίμου ἀνδρός, ἀξιούντος μάλιστα ἵνα τιμηθῇ διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἐκπλήσσονται ἴσως ἀκούοντες ὅτι ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἐξελέξατο βουλευτὴν ἐντελῶς ἄθεον. Καὶ ὅμως εἶνε γεγονός πρὸ δεκαετίας μόλις συμβάν, καὶ τὸ ὅποῖον εὐρυτάτην συζήτησιν, καὶ οὐχὶ ἐν πᾶσιν εὐπρεπῇ προσεκάλεσεν ἐν τῇ βουλῇ τῶν Κοινοτήτων. Οἱ ἐκλογεῖς τῆς Northampton, κατὰ τὰς γενικὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1880, ἐξελέξαντο βουλευτὴν καὶ ἄθρησκόν τινα ὀνόματι Bradlaugh. Ὅταν οὗτος προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ διαρκούς τῆς Βουλῆς γραμματέως (Clerk of the House) ἵνα ὁμώσῃ τὸν βουλευτικὸν ὅρκον, καὶ περ διαμαρτυρόμενος, ἡρνήθη, ὡς λόγον δὲ τῆς ἀρνήσεως αὐτοῦ προσέβαλεν, ὅτι οὐδεμίαν θρησκείαν πρεσβεύει, οὐδ' ἐπικαλεῖται πίστιν, ἢ θεωρεῖ καθαρὰν δεισιδαιμονίαν (superstition). Εἰμὶ πρόθυμος, προσέθηκεν, ἵνα ὡς ἐντίμος ἄνθρωπος διαβεβαιώσω τὴν Βουλὴν ὅτι θὰ ὑπηρετήσω πιστῶς τὴν Βασίλισσαν, καὶ θὰ τηρήσω τὸ Σύνταγμα, ἀλλ' οὐδένα ὅρκον ὁμνῶ. Ὁ πρόεδρος τῷ ἀπήντησεν ὅτι ὁ νόμος δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν ἀπλὴν ταύτην διαβεβαίωσιν καὶ ἤξιωσε παρ' αὐτοῦ ἵνα δώσῃ τὸν ὅρκον· ὁ Bradlaugh ἡρνήθη καὶ αὖθις, ἐντεῦθεν δὲ ἡ Βουλὴ ἐξώσεν αὐτὸν τοῦ βουλευτηρίου, ὡς ἀρνηθέντα ἵνα ἐκτελέσῃ τὸ πρῶτιστον καθήκον παντός βουλευτοῦ. Ἡ κυβέρνησις ἀποδεχθεῖσα τὴν γνώμην ταύτην τῆς Βουλῆς, οἰέταξε τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἐκλογῆς ἐν Northampton· ἀλλ' οἱ ἐκλογεῖς αὐτῆς ἀνεξελέξαντο αὐτὸν βουλευτὴν. Ἡ Βουλὴ καὶ αὖθις τὸν ἀπέπεμψεν, ὅτε δὲ ὁ Bradlaugh, καίπερ ἐκδιωχθεὶς εἰσῆλασεν εἰς τὸν περίβολον τῆς Βουλῆς, ἐξεδιώχθη βιαίως ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ αὐτῆς φρουροῦ, διὸ καὶ κατήγγειλεν αὐτὸν καὶ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἐπὶ προσβολῇ διαπραχθεῖσα κατὰ τὴν εἰς τὴν Βουλὴν εἰσόδον του. Τὸ δικαστήριον ὅμως ἀπέρριψε τὴν κατηγορίαν ταύτην, θεωρήσαν ὡς νόμιμον τὴν μνησθεῖσαν πράξιν τοῦ φρουροῦ τῆς Βουλῆς, ὡς συνεπεῖχ ἀποφάσεως αὐτῆς τελεσθεῖσαν. Μετὰ τὴν ἐκ τρίτου αὐτοῦ ἐκλογὴν, τῷ ἐπετράπη νὰ μετάσχῃ τῶν συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς καὶ ἄνευ τῆς ὀρκωμοσίας, μέχρις οὗ εἰσαχθῇ εἰδικὸς νόμος,

πρὸς ὀριστικὴν λύσιν τοῦ ἀναφυνέντος ἐντεῦθεν ζητήματος· ἀλλ' ἐν τούτοις οὐδεὶς εἰσῆχθη τοιοῦτος νόμος, τὸ δὲ δικαστήριον κατεδίκασε τὸν Bradlaugh ὡς παρὰ νόμους ἐνασκοῦντα τὰ τοῦ βουλευτοῦ καθήκοντα. Ἐντεῦθεν ὑπέβαλε τὴν παραίτησιν αὐτοῦ, ἀλλ' οἱ ἐκλογεῖς τοῦ Northampton, μιμούμενοι τοὺς πρὸ ὁλοκλήρου αἰῶνος ἐκλογεῖς τῆς Middlesex, ὡς ἐκαῖνοι τετράκις τὸν John Wilkes ἀνεξελέξαντο, οὕτω καὶ οὗτοι ἰσαριθμῶς τὸν ἐκλεκτὸν αὐτῶν¹. Μετὰ τὴν ἐκ τετάρτου ἐκλογὴν αὐτοῦ, ὁ Bradlaugh συνήνεσεν ἐπὶ τέλους ἵνα δώσῃ τὸν ὅρκον, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιφυλάξεως· προέταξε μόνον ὅτι ἤρκεῖτο εἰς τὴν ἐνώπιον τῆς βουλῆς μετὰ παρρησίας ἐκδήλωσιν τῶν ἀθεϊστικῶν αὐτοῦ ἰδεῶν. Ἡ τοιαύτη ὁμῶς ἐκδήλωσις νέαν ἐξήγειρεν ἐν τῇ βουλῇ θύελλαν. Πρωτεῦον τῆς βουλῆς τῶν Κοινοτήτων μέλος, ἀνήκον εἰς τὸ ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας τότε διατελοῦν κόμμια τῶν συντηρητικῶν, ὁ Randolph Churchill, ἠξίωσεν ὅτι ὁ ὅρκος ἐκαῖνος ἐδίδοτο καθ' ὑπόκρισιν, καθήκον δ' εἶχεν ἡ Βουλὴ ν' ἀποπέμψῃ τοιοῦτον ἄνδρα ἀπὸ τοῦ περιόλου αὐτῆς, καὶ ὡς μὴ δοθέντα τὸν ὅρκον αὐτοῦ θεωρήσῃ. Ἡ Βουλὴ ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν ταύτην, διὸ καὶ ἀπηγόρευσε τῷ Bradlaugh ἵνα εἰσέρχεται εἰς τὴν Βουλὴν, καὶ μετέχῃ τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς. Ἀλλ' ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὡς πάντες οἱ μετὰ πάθους εἰς ἰδέαν τινὰ προσηλυτούμενοι καὶ ὡς ἔμβλημα τῆς πορείας αὐτῶν τὴν ἐπίτευξιν αὐτῆς ἀναγράφοντες, οὐδαμῶς ἀπεθαρρύνθη ἐκ τῶν συνεχῶν ἀποτυχιῶν, ἀλλὰ κατέφυγε καὶ αὖθις εἰς τὸ δικαστήριον (The jury). Τὸ ζήτημα ἦτο ἤδη ὅλως διάφορον τοῦ προηγουμένου. Πρῶτον ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ἂν ἠδύνατο ἡ Βουλὴ νὰ ἐξώσῃ αὐτόν, ὡς ἀρνηθέντα ἵνα δώσῃ τὸν ὅρκον· ἤδη ὁμῶς, ἂν ἠδύνατο ἡ Βουλὴ τὴν αὐτὴν νὰ τηρήσῃ πορείαν πρὸς αὐτόν, καίπερ, ἔστω καὶ καθ' ὑπόκρισιν, ὁμόσαντα τὸν ὅρκον. Ὁ εἰσαγγελεὺς ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ παρὰ τοιοῦτου ἀνδρός, ἐντελῶς ἀθρήσκου, διδόμενος ὅρκος ἐξισοῦται πρὸς τὴν μὴ δόσιν αὐτοῦ, διότι ὁ νομοθέτης, ἀξιῶσας τὴν δόσιν τοῦ ὅρκου, ἀπέβλεψεν εἰς τὴν θρησκευτικὴν ιδιότητα τοῦ ὀμνύοντος, ταύτης δ' ἐλλειπούσης, οὐδαμῶς ἐκπληροῦται ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου, συνεπῶς ὤφειλε τὸ δικαστήριον νὰ θεωρήσῃ τὸν δοθέντα ὅρκον, ὡς ἄνευ αποτελέσματος, καὶ ἐγκρίνῃ τὴν ἐν προκειμένῳ ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς. Τὸ δικαστήριον ἀπεδέξατο τὴν γνώμην ταύτην δικαιολογήσαν τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ διὰ τῶν σκέψεων ὅτι, ἵνα τις θεωρηθῇ ἱκανὸς πρὸς δόσιν ὅρκου, δεόν νὰ πιστεύῃ εἰς τὸ ὑπέρτατον Ὄν, ὃ δὲ μὴ πιστεύων

¹ Οὗτος ἐξελέχθη βουλευτὴς τὴν 19 Ἰανουαρίου 1784, ἀλλ' ἡ Βουλὴ ἠρνήθη νὰ τὸν δεχθῇ ὡς δημοσιεύσαντα λίσσελλον τινα κατ' αὐτῆς, ὑπὸ τὸν τίτλον «Le North Briton».

εἰς αὐτό, εἶνε ἐντελῶς ἀνίκανος πρὸς δόσιν οἰουδήποτε ὅρκου. (A person who has not a belief in a Supreme Being, cannot take an oath). Ὁ Bradlaugh ἐξεκάλεισε τὴν ἀπόφασιν ταύτην καὶ ἐνώπιον τοῦ Ἐφετερίου (The Court of Appeal), ἀλλὰ καὶ αὐτὸ οὐδέναι νόμιμον λόγον ἀνεῦρε πρὸς μεταρρύθμισιν τῆς τοῦ κατωτέρου δικαστηρίου ἀποφάσεως¹. Ἡ ἀμετάτρεπτος ἐν τούτοις ἐπιμονὴ τῶν ἐκλογέων τῆς Northampton, ἐξεβίασε παρὰ τῆς Βουλῆς εἰδικὸν νόμον, ἐπιτρέψαντα εἰς τὸν Bradlaugh ἵνα θεωρηθῇ ὡς μέλος τοῦ κοινοβουλίου, καίπερ καθ' ὑπόκρισιν ὁμόσχαντα.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν διὰ ὀρησκειτικoὺς λόγους ἀρνηθέντων νὰ ὁμόσωσιν, ἡρνήθησαν τινες καὶ διὰ λόγους πολιτικούς. Ἐξελέχθησαν ἐν πολλοῖς ἔθνεσι βουλευταί, πρεσβεύοντες πολιτικὰς ἀρχὰς ἀντικειμένας πρὸς τὸ καθεστὼς πολίτευμα. Οὕτως ἐν Ἰσπανίᾳ ἡρνήθη ὁ δημοκρατικὸς Καστελλάρ, ἐν Πρωσσίᾳ οἱ Keyger καὶ Ahlman² ἐν τῇ Γαλλικῇ Βουλῇ τῇ συναλθούσῃ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1815 ἡρνήθησαν νὰ ὁμόσωσι ὅρκον ἄνευ ἐπιφυλάξεως εἰς τὸ νέον Σύνταγμα οἱ βουλευταί Jules de Polignac καὶ Labourdonnaye³. ἐπὶ Ναπολέοντος Γ' δὲ οἱ πλεῖστοι τῶν δημοκρατικῶν βουλευτῶν. Ἄλλοι βουλευταί δὲν ἡρνήθησαν ἀπολύτως, ἀλλὰ προέβαλον ἐπιφυλάξεις κατὰ τὴν ὀρκωμοσίαν. Ἀξίας ἰδιαιτέρας μνείας κρίνομεν τὰς ἐν τε τῇ ἡμετέρᾳ Βουλῇ καὶ τῇ τῆς πρώην Ἑπτανήσου τοιαύτας ἀρνήσεις ὡς τὸ ἡμέτερον ἔθνος διαφερούσας.

Τὴν δεκάτην Μαρτίου 1850, καθ' ἣν ἐκηρύχθη ἡ ἐναρξίς τῆς ἐνάτης Βουλῆς τοῦ πρώην Ἰονίου Κράτους, ἐξ βουλευταί, ἀνήκοντες εἰς τὸ κόμμα τῶν Ριζοσπαστῶν, ἦτοι τῶν ἀποκρουόντων πᾶσαν παρὰ τῆς Ἀγγλίας μεταρρύθμισιν, ἡρνήθησαν νὰ ὁμόσωσι τὸν ὑπὸ τοῦ διαγγέλματος τοῦ Ἀρμοστοῦ διατυπωθέντα ὅρκον, ὡς ἐνέχοντα τὴν φράσιν ὅτι ὁ Ἴωνιος βουλευτὴς θὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1817 καὶ εἰς αὐτὰ δικαιώματα τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, τὰ πηγάζοντα ἐκ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων». Ὁ ὅρκος οὗτος ἀντέκειτο προφανῶς εἰς τε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν ριζοσπαστῶν, ἂν δὲ τοιοῦτον ὅμνιον ὅρκον, ἐπίορκοι καθίσταντο, ὡς οὐχὶ τὴν διατήρησιν, ἀλλὰ τὴν ἐξωσιν τῆς ἀγγλικῆς προστασίας ἐπιδιώκοντες. Εἰς μάλιστα τῶν βουλευτῶν⁴ διεκήρυξεν, ὅτι οὐδέποτε θέλει δώσει ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν τῆς πατρίδος, τοιοῦτον ὁμνύων ὅρκον, διεμαρτυρήθη δὲ κατ' αὐτοῦ ὡς ἐναντίου εἰς τε

¹ Times 30 June and 8 Decemb. 1884 and 29 Jan. 1885.

² Journal des Débats 9 Decem. 1867.

³ Histoire de la Restaur. par un homme d'état p. 251.

⁴ Ὁ τῆς Κεφαλληνίας Γεώργιος Τυπάλδος.

τὴν ἐν Παρισίῳ συνθήκην, τῆς πέμπτης Νοεμβρίου 1815, «καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν μέλλον τῆς Ἑπτανησίως Ἑλλάδος, τὸ εἰς αὐτὴν ἐπιφυλασσόμενον»¹. Τέλος οὖν ἀποστολῆς πρεσβείας βουλευτῶν πρὸς τὸν Ἀρμοστὴν καὶ κατόπιν συννενοήσεως μετ' αὐτοῦ, ὑπεχρεώθησαν οἱ ἀνωτέρω βουλευταὶ νὰ ὁμώσωσιν, ὡς ἔπεται, τροπολογηθέντα τὸν ὅρκον: «Ὁρκίζομαι ἐπιστήμως νὰ ἐκπληρώσω πιστῶς καὶ εὐσυνειδήτως τὰ καθήκοντα τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ λαοῦ τοῦ Ἠνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων νήσων, νὰ τηρήσω τοὺς ἐν ἰσχύϊ νόμους τοῦ κράτους, καὶ νὰ σεβασθῶ καὶ διατηρήσω τὰ συνταγματικὰ δικαιώματα τῆς προστατίδος Ἀνάσσης, τὰ πηγάζοντα ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων ὠρισμένων σχέσεων, μεταξὺ τῆς προστατίδος δυνάμεως καὶ τοῦ προστατευομένου κράτους». Καίτοι ὁ ὅρκος οὗτος συνεβιβάζετο ἐν μέρει πρὸς τὰ ἑλληνοπρεπῆ φρονήματα τῶν ἐθνικῶν ἐκείνων βουλευτῶν, μετὰ τὴν δόσιν αὐτοῦ προέβησαν, ἐξ ἄκρας πρὸς τὴν ἱερότητα τῆς θρησκείας προσηλώσεως, καὶ εἰς τὴν ἐπομένην δήλωσιν: «Θεωροῦντες τὴν δεινὴν θέσιν καὶ τὴν ἀνάγκην εἰς τὰς ὁποίας εὐρισκόμεθα, ὡς ἐκ τῆς ἐγερθείσης δυσκολίας περὶ τοῦ ὅρκου τῶν ἀντιπροσώπων, ἕνεκα τῶν πρὸς τὴν Βουλὴν διαγγελημάτων τοῦ Ἀρμοστοῦ τῆς χθὲς καὶ σήμερον, καὶ ὀφείλοντες νὰ μὴ ριψοκινδυνεύσωμεν εἰς τοιαύτην μάλιστα στιγμὴν τὰ συμφέροντα τῶν ἐντολέων μας· θεωροῦντες ἀφ' ἑτέρου καὶ ἐννοοῦντες τὸν παρὰ τοῦ Ἀρμοστοῦ προτεινόμενον τύπον τοῦ ὅρκου ὡς μὴ δυνάμενον κατ' οὐδέναν τρόπον νὰ προσβάλλῃ τὰ ἐθνικὰ ἀπαράγραπτα δικαιώματα τοῦ ἑπτανησίου λαοῦ, οὔτε νὰ παραλλάξῃ τὴν ἀληθῆ ἐννοιαν τῆς περὶ τῶν Ἰονίων νήσων συνθήκης τῶν Παρισίων, ἢ νὰ προσκρόβῃ τὰς συνεπείας αὐτῆς τῆς ἐννοίας, διὰ τοὺς λόγους τούτους, κρίνομεν ἀρμόδιον νὰ καθυποβληθῶμεν εἰς τὸν προμνησθέντα τύπον». Διὰ τῆς δηλώσεως ταύτης παρέκαμψαν τὸν σκόπελον τῆς ἐπιτορκίας καὶ ἐξησφάλισαν τὴν ἐλευθέραν αὐτῶν ἐνέργειαν.

Καὶ ἐν τῇ Βουλῇ τῆς ἐλευθέρης Ἑλλάδος ἀνεφάνησαν βουλευταὶ μὴ ἀρνηθέντες μὲν κατ' ἀρχὴν ἵνα υποβληθῶσιν εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ ὅρκου, προβαλόντες ὁμῶς ἐπιφυλάξεις τινάς, ὡς πρὸς τὸ καθεστῶς πολιτεῦμα. Τέσσαρες μόνον βουλευταί, δημοκρατικοὶ τὸ φρόνημα², μετὰ τὴν δόσιν τοῦ ὅρκου προέβησαν εἰς τὴν ἐπομένην δήλωσιν: «ἐφ' ὅσον ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία δὲν ἐκδηλοῦται ὑπὲρ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος.» Αἱ δηλώσεις αὗται οὐδεμίαν κατ' ἀρχὰς παρ' οὐδενὸς ἀντίρρησην προσέκαλεσαν. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν ὁμῶς τῆς δωδεκάτης Νοεμβρίου 1883, σπου-

¹ Ἐπίστ. Πρακτ. Θ' Βουλῆς, σὺν. 15 Μαρτίου 1850. II. Χιώτου Ἱστορ. Ἰον. Κρ. Τ. Δ', σ. 209.

² Οἱ Τιμολ. Φιλῆμων, Ρόκος Χοιδᾶς, Γρηγόριος Μαυρομαρᾶς καὶ Α. Πετσάλης.

δαιότατα μέλη τοῦ κοινοβουλίου προέβαλον ἀντιρρήσεις ἐπὶ παραπλησίαις δηλώσεως τοῦ ἐξ Ἀττικῆς δημοκρατικοῦ βουλευτοῦ, αὐτὸς δ' ὁ πρωθυπουργὸς προέβη εἰς πρότασιν μειοῦσαν τὸν πρὸς τὴν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν τοῦ φρονήματος τῶν βουλευτῶν ἀναμφόριστον αὐτοῦ σεβασμόν, ὡς σκοποῦσαν τὴν μὴ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Βουλῆς ἀναγραφὴν τῆς προεκτεθείσης ἐπιφυλάξεως. Τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ τότε προέδρου τῆς Κυβερνήσεως ἀπεδέξατο καὶ αὕτῃ ἡ Βουλὴ, πρᾶξιάνασα ὁλοκλήρον τὸ ἕνατον κεφάλαιον τοῦ Κανονισμοῦ αὐτῆς, τὸ ἐπιβάλλον τὴν αὐτολεξεί καὶ λεπτομερῇ ἀφήγησιν τῶν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐκάστης συνεδριάσεως λεγομένων¹. Πρὸς τιμὴν τῆς Βουλῆς εὐκαιρον κρίνομεν ἵνα ὑπομνήσωμεν ὅτι, ὅτε κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1874 πρωτεύον τῆς Βουλῆς μέλος ὁμοίαν ὑπέβαλε πρότασιν, περὶ μὴ ἀναγραφῆς ἐν τοῖς πρακτικοῖς ὁλοκλήρου τοῦ ἐθνικῆν θύελλαν ἐξεγείραντος περὶ δημοκρατίας λόγου ἐτέρου πρωτεύσαντος βουλευτοῦ², ἡ Βουλὴ ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν ταύτην, ὀρθότερον καὶ συμφώνως τῷ κανονισμῷ αὐτῆς κρίνασα. Ἀκατάληπτος ἄλλως τε ἡμῖν παρίσταται ἡ ἀπόκρυψις γεγονότων ἥκιστα τῷ ἔθνει ἢ καὶ αὐτῷ τῷ ἡγεμόνι, ἐπιβλαβῶν, ἰδίᾳ δὲ εἶταν αὕτη ἐπιτυχάνηται διὰ τῆς θυσίας ρητῶν διατάξεων τῶν ἐν ἰσχύι νόμων. Οἱ ἄλλως σκεπτόμενοι ὥς ἀναλογισθῶσι τὴν σχετικὴν γνώμην τοῦ Βάκωνος, καθ' ἣν τὸ ἀπαγορευόμενον σύγγραμμα τεκμαίρεται περιέχον σπινθῆρά τινα ἀληθείας, ὅν οἱ ἀπείργοντες αὐτὸ ἐπιζητοῦσι νὰ σθέσωσιν.

Αἱ προεκτεθεῖσαι τῶν δημοκρατικῶν βουλευτῶν περὶ τὸν ὅρκον ἐπιφυλάξεις παρίστανται ἡμῖν ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν σπουδαιότητα τῶν προβαλόντων αὐτάς καὶ ἥκιστα τὸν σκοπὸν δι' ὃν ὑπεβλήθησαν ἐξυπηρετοῦσαι, εἰμὴ ἐὰν ὁ σκοπὸς αὐτῶν εἰς ἐπίδειξιν μόνον τῶν δημοκρατικῶν φρονημάτων περιωρίζετο. Ἀφ' ἐνὸς ἀντιφάσκουσι πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ὅρκου, ὡς οὗτος ὑπὸ τοῦ Συντάγματος διατυπώται ἀφ' ἐτέρου εἰσὶν ἐντελῶς ἄσκοποι, διότι, ἐν ἣ περιπτώσει ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία εἴτε ὑπὲρ τοῦ δημοκρατικοῦ, εἴτε ὑπὲρ ἄλλου τινὸς πολιτεύματος, ἢ τοῦ ἡδὴ ἐπικρατοῦντος, ἐκδηλωθήσεται, ἢ αὕτῃ ἐθνικῇ κυριαρχίᾳ συμφώνως τῷ νέῳ αὐτῷ πολιτεύματι καὶ τὴν τοῦ ὅρκου διατύπωσιν καθορίσει. Τίς, τὴν ἀκεραιότητα τῆς διανοίας αὐτοῦ διατηρῶν δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι ἂν τὸ ἔθνος καθιερώσῃ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, διατηρήσει ὅρκον ἀναγράφοντα πίστιν εἰς συνταγματικὸν βασιλέα; Καὶ ἡ μᾶλλον πρόχειρος τῆς ἱστορίας τῶν πολιτευμάτων μελέτη πάντας τοὺς παρέ-

¹ Κανονισμὸς τῆς Β. Κεφ. Θ' ἀρθ. 68 κ. ε.

² Τοῦ βουλευτοῦ Ζακύνθου Κ. Λομβάρδου

χοντάς πίστιν εἰς τὰ γεγονότα πείθει ὅτι τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος ἀέλοπε παρηκολούθησεν ἡ συμμεταβολὴ τῆς διατυπώσεως τοῦ πολιτικοῦ ὅρκου. Οὕτως ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ὁ ὅρκος περιεῖχε τὴν ἐκφράσιν τῆς ὑπακοῆς πρὸς τὸν Μονάρχην· ἀπὸ τοῦ ἔτους ὥμως 1789, ὅτε ἀνιδρύθη τὸ συνταγματικὸν πολιτεύμα, καὶ ἡ τοῦ ὅρκου διατύπωσις μετεβλήθη, ἀντὶ δὲ τῆς ὑπακοῆς πρὸς τὸν Μονάρχην, τὴν πρὸς τὸ Σύνταγμα, πρὸς τὸ ἔθνος καὶ πρὸς τὸν βασιλέα πίστιν ἀνέγραψε¹. Μετὰ τριῶν μόλις ἐτῶν παρέλευσιν, ὅτε κατελύθη ἡ συνταγματικὴ βασιλεία καὶ ἀνιδρύθη ἡ Δημοκρατία, μετετράπη καὶ ἡ τοῦ ὅρκου διατύπωσις, τὰ μέλη δὲ τῆς Ἑθνικῆς Συνελεύσεως ὤμνουν ὅτι πᾶσιν δυνάμει διατηρήσουσι τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητά. Μετὰ τριῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐτῶν παρέλευσιν, ὅτε ἐν Γαλλίᾳ ἀκράτητον ἐπεκράτησε τὸ κατὰ τῆς βασιλείας μῖσος, εἰδικὸς νόμος ἀνέγραψεν ἐν τῇ διατυπώσει τοῦ ὅρκου καὶ τὰς ὅλως ἀναρμόστους δι' ὅρκον ἐκφράσεις, ὅτι θὰ τρέφωσι μῖσος κατὰ τῆς βασιλείας! («Je serment de haine à la royauté»). Καθ' ἕτερον εἰδικὸν περὶ ὅρκου νόμον, τὸν τῆς τρικοστῆς Ἰουλίου 1799, οἱ βουλευταὶ ὤμνουν πίστιν εἰς τὴν Δημοκρατίαν, καὶ ὅτι θ' ἀντισταθῶσι δι' ὅλων αὐτῶν τῶν δυνάμεων εἰς τὴν ἀνίδρυσιν τῆς βασιλείας ἐν Γαλλίᾳ, ἢ οἵα σδῇ ποτε ἄλλης τυραννίας². Τέλος καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν μεταβολῶν τοῦ πολιτεύματος, τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, καὶ ἐπὶ τῆς Ὑπατείας, καὶ ἐπὶ τῆς ἀνιδρύσεως τῆς βασιλείας, καὶ ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, αἱ διατυπώσεις τοῦ ὅρκου τῶν τῶν βουλευτῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων ἔτι συνετάχθησαν συμφῶνως τῷ ἐκάστοτε ἐπικρατήσαντι πολιτεύματι.

Ὅθεν καὶ λόγικῶς καὶ ἱστορικῶς φρονούμεν ὅτι τὸ ὅλως ἄσκοπον τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ βουλῇ προβληθείσων ἐπιφυλάξεων κατεδείξαμεν. Ἐξ ὧν ἤδη ἀνωτέρω ἐξέθημεν, ἀρνούμεθα τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ βουλευτὴς ἔθνους, οὔτινος ὁ θεμελιώδης νόμος ἀπαιτεῖ ἐπιτακτικῶς τὴν δόσιν τοῦ ὅρκου, οὐδαμῶς δικαιουται ν' ἀρνηθῇ αὐτήν, ἢ νὰ προτείνῃ ἐπιφυλάξεις τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἀναιρούσας. Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ ὅρκος διατυποῦτο συμφῶνως τοῖς δόγμασιν ὀρισμένης θρησκείας, οἱ μὴ πρεσβεύοντες αὐτὴν ἐδικαιοῦντο θεθαίως ἀρνούμενοι τὴν δόσιν τοιούτου ὅρκου· καθ' ἣν ὥμως διὰ γομεν ἐποχὴν, ὅτε πάντα τὰ ἔθνη καθιέρωσαν τὴν τοῦ ὅρκου διατύπωσιν εἰς τρόπον πάντων τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας ἀχράντους ἀσφαλίζοντα, οὐδεὶς δικαιουται τὴν δόσιν αὐτοῦ ἀρνηθῆναι. Ὁ βουλευτὴς ὁ ἀποστέρ-

¹ Loi du 30 Decembre 1789.

² «Je jure de m'opposer de tout mon pouvoir au rétablissement de la royauté en France, et à celui de toute espèce de la tyrannie».

γων ἵνα ὁμόσῃ τὸν ὅρκον, παραβιάζει ρητὸν καὶ σπουδαιότατον τοῦ Κράτους νόμον, ἐνῷ πρώτιστον ἔχει καθήκον ἵνα τηρῇ πάντας αὐτοῦ τοὺς νόμους. Διὰ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ διαγωγῆς παρέχει τοῖς πολίταις τὸ ἀντεθνικὸν δίδαγμα τῆς παρακοῆς αὐτῶν εἰς τοὺς νόμους, λυμαίνεται τὸ κύρος αὐτῶν, αὐτὴν ἔτι τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς νομοθέτου καθυξίζει. Ἐν τίνι δικαίωματι ὁ βουλευτὴς οὗτος ἀξιῶσει παρὰ τῶν πολιτῶν τὸν πρὸς τοὺς νόμους σεβασμόν, ἐνῷ αὐτὸς οὗτος παραβιάζει αὐτούς, ἅμα τῇ εἰς τὴν Βουλὴν εἰσελεύσει του ! Ἄς ἀναλογισθῶσιν οἱ τὴν παραβίαν τῶν νόμων ὡς ἀβλαβὴ τυχὸν κρίνοντες βουλευταὶ τὴν ἐπομένην γνώμην τοῦ Πλάτωνος: «Ἐν ᾗ μὲν πόλει ἀρχόμενος ἢ καὶ ἄκυρος ὁ νόμος, φθορὰν ὀρώ τῇ τοιαύτῃ, ἐταίμην οὖσαν· ἐν ᾗ δ' ἂν δεσπότης τῶν ἀρχόντων, οἱ δ' ἄρχοντες δοῦλοι τοῦ νόμου, σωτηρίαν καὶ πάνθ' ὅσα θεοὶ πόλεσιν ἔδωκαν ἀγαθὰ γινόμενα καθορώ».

Τὸ ἀπολύτως ὑποχρεωτικὸν τοῦ βουλευτοῦ εἰς τὴν ἀνεπιφύλακτον ὁσίαν τοῦ ὅρκου καθιέρωσεν ὡς νόμιμον καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις καὶ ἡ ἡμετέρα Βουλὴ, ὁ νομομαθέστερος¹ δὲ τῶν ἀγελθόντων εἰς τὴν προεδρείαν αὐτῆς ἐξέφρασε τὴν γνώμην ταύτην διὰ τῆς ἐπομένης αὐτοῦ δηλώσεως:

«Τὸ πολίτευμα δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀνοχῆς, ὑπάρχει διὰ τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐθνικῆς θελήσεως, καὶ πάντες ὀρκίσθημεν εἰς αὐτό. Τὸ προεδρεῖον δὲν δύναται νὰ πράξῃ ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ Σύνταγμα καὶ τὸν Κανονισμόν. Ταῦτα οὐδεμίαν ἐπιτρέπουσι μεταβολὴν τοῦ ὅρκου. Ὁ κ. Χοῖδᾶς ἀνεκηρύχθη βουλευτὴς Ἀττικῆς, προσκαλεῖται λοιπὸν νὰ δώσῃ τὸν νόμιμον ὅρκον, ὅστις εἶνε ἡ ἐπίσημος δήλωσις πρὸς τὴν Βουλὴν καὶ τὸ Ἔθνος. Τί φρονεῖ, τίνας θεωρίας ἔχει, ποίας θέλει καὶ ὑποστηρίζει, πῶς θέλει νὰ ἴδῃ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος, εἶνε ὅλως ἀτομικά. Ἡμεῖς δὲν γνωρίζομεν ἄλλο ἢ τὸν διδόμενον ὅρκον, τὸν ὁποῖον προκαλεῖται νὰ δώσῃ²».

Διον. Θ. Σωμερίτης

¹ Ὁ Παῦλος Καλλιγᾶς, Ἐφημ. Συζητ. τ. Β. Περ. Θ', Συνόδ. 5', σ. 17.

² Ὁρα ἀγόρευσιν Π. Καλλιγᾶ, προέδρου τότε τῆς Βουλῆς εἰς Ἐφημ. Συζητ. τ. Β. Περ. Θ', Συν. Γ', σ. 17.